

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 2 (3) 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 2 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳақимов Назар Ҳақимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети.

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот

технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодири Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй.

Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Полвонов Козимбек Наимович

ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИ ШАҲАРЛАРИ КЛАССИФИКАЦИЯСИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР (1970-2022 йиллар) 7-13

Махмудова Азизахон Носировна

ПАЛЕОЛИТШУНОСЛИК СОҲАСИ РИВОЖЛАНИШИДА Р. Х. СУЛЕЙМАНОВ
ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ЎРНИ 14-21

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Kurpayanidi Konstantin Ivanovich

MODERN DIGITALIZATION: PRIORITIES AND PROSPECTS IN THE CONTEXT OF ECONOMIC
TRANSFORMATION 22-28

Паязов Мурод Максудович

ДАВЛАТ ХУСУСИЙ ШЕРИКЧИЛИГИ АСОСИДА ТЕМИР ЙЎЛ ХИЗМАТЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШДА: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР 29-37

Шохўжаева Зебо Сафоевна

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА СУВТЕЖАМКОР СУФОРИШ УСУЛЛАРИНИ ҚЎЛЛАШНИНГ
САМАРАДОРЛИГИ 38-45

Asamxodjayeva Shoira Shukurullayevna

INSON KAPITALI RIVOJIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR 46-50

Элбоев Бобур Ботирович

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА САВДОНИ МОЛИЯЛАШТИРИШДА БАНК КАФОЛАТИ ВА
ЗАХИРА АККРЕДИТИВНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ 51-60

Ermatov Akmaljon Akbaraliyevich

O'ZBEKISTONDA MOLIVAVIY BOSHQARUV TIZIMINI RIVOJLANTIRISH 61-68

Абдуқулова Дилноза Абдукадировна

АГРАР СОҲА ЎСИШИНИ МАКРОИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАРГА ТАЪСИРИНИ
СТАТИСТИК ЎРГАНИШ 69-74

Qudbiyev Nodir Tohirovich, Tojimatov Abdumutalibjon Abduqayumovich

KORXONALARNING TIJORAT BANKLARI BILAN O'ZARO MUNOSABATLARI TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 75-84

Rasulova Shaxnoza Xatamovna

XARAJATLAR HISOBINI TASHKIL ETISH VA TASNIFLASHNING IQTISODIY AHAMIYATI ..85-93

Болтаев Нурали Шираматович

АГРАР ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЙЁРЛАНАЁТГАН КАДРЛАРНИ МЕҲНАТ
БОЗОРИДА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ 94-103

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ*Tulaganov Muminjon Taxtamuratovich*JAMIYATDA FUQAROLARNING HUQUQIY -SIYOSIY ONGINING YUKSALTIRISHDA
ETNOMADANIY OMILLARNING O'RNI .....104-109*Aripov Alisher Abdumalikovich*YOSHLAR MA'NAVIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA MILLIY VA DINIY BAG'RIKENGLIKNING
O'RNI .....110-117*Xabib Sattorov*

TASAVVUF TA'LIMOTIDA SHARIAT, TARIQAT, MA'RIFAT, HAQIQAT BOSQICHLARI 118-123

Турсинбой Султонов

ИСТЕЪДОДНИНГ ИККИ МУҲИМ ТОМОНИ 124-132

Сафаров Улуғбек Турсунович

МАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР ТРАНСФОРМАЦИЯСИНING ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ 133-138

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ*Бектурсынова Айсултан Марат кызы*М.М. БАХТИН КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ УЧЕНОГО-ФИЛОЛОГА
ФИЛОСОФСКОГО ТИПА .....139-145*Назарова Сайёра Азимжановна*ЎЗБЕК ТИЛИДАГИ ИРРИГАЦИЯ ВА МЕЛИОРАЦИЯ ТЕРМИНЛАРИНИ ТАРИХИЙ
БОСҚИЧЛАРИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ .....146-151*Isroilova Manzura Jamolovna*BOSMA NASHRLARDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING LEKSIK-SEMANTIK
TRANSFORMATSIYASI .....152-156**12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР***Утемурастов Махмут Ажимурастович*ҲУҚУҚ ИЖОДҚОРЛИГИ ТАКОМИЛЛАШУВИГА ҲУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМ ВА ҲУҚУҚИЙ
ИДЕАЛИЗМНИНГ ТАЪСИРИ .....157-162*Узакова Гўзал Шариповна*БАРҚАРОР ТАРАҚҚИЁТ МАҚСАДЛАРИГА ЭРИШИШДА ҚАШШОҚЛИК ВА ОЧЛИКНИ
ТУГАТИШ, СОҒЛИК ВА ФАРОВОНЛИККА ИНТИЛИШНИНГ ИЖТИМОИЙ-ҲУҚУҚИЙ
АСОСЛАРИ .....163-175*Abdixakimov Islombek Bahodir o'g'li*

SUG'URTA FRANSIZASI VA UNING TURLARI HAQIDA 176-180

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Мамадалиева Нилуфар Баҳодировна*ЎҚУВ ФАНЛАРИ ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАРНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ БОШЛАНҒИЧ
СИНФ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ОҒЗАКИ НУТҚ ВА ФИКРЛАШ ФАОЛИЯТИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ 181-185

09.00.00 – Фалсафа фанлари

Xabib Sattorov,
Navoiy viloyat IIB JXX JTSB PPX
batalion komandiri, Podpolkovnik.

TASAVVUF TA'LIMOTIDA SHARIAT, TARIQAT, MA'RIFAT, HAQIQAT BOSQICHLARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada Tasavvuf shayxlari va ularning shogirdlari sufiylik yo'lini tutgan kishilarni na dunyodan, na oxiratdan ta'ma qilmaslikka, nafs ko'chasidan o'tmaslikka undaganlar. Sufiylik odob-axloqli, qalbi va ruhi pok, bilimi yuqori insonlarni, ya'niki komil insonlarni tarbiyalab kamolga yetkazishni o'zlarining asosiy burchi va maqsadi deb bilganlar ma'naviyati, ruxiyati, extiyojlari va uning Xudoga munosabati haqidagi falsafiy ta'limot deyishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: Tariqat, Sufiylik, Ustoz, Ma'rifat, Inson, Haqiqa, Qur'on, Axloq, Maktab, Olloh, Tasavvuf.

Хабиб Сатторов,
Командир батальона МВД ППС
Навоийская область, Подполковник.

ЭТАПЫ ШАРИАТА, ТАРИКАТА, ПРОСВЕТЛЕНИЯ, ИСТИНЫ В УЧЕНИИ СУФИЗМА

Аннотация: В данной статье шейхи суфизма и их ученики призывали людей, вступивших на путь суфизма, не вкушать ни мира, ни загробной жизни, и не переходить путь похоти. Можно сказать, что суфизм – это философское учение о духовности, духе, потребностях и мироощущении тех, кто считает своим главным долгом и целью воспитывать людей благовоспитанных, чистых сердцем и душой, с высокими знаниями, т.е. совершенных людей.

Ключевые слова: Тарикат, Суфизм, Мастер, Просветление, Человек, Истина, Коран, Этика, Школа, Аллах, Суфизм.

Khabib Sattorov,
Battalion commander, lieutenant colonel. MIA PPS Navoi region

THE STAGES OF SHARIATA, TARIQATA, ENLIGHTENMENT, ISTANY AND LEARNING SUFISM

Abstract: In this article, Sufism sheikhs and their students encouraged people who followed the path of Sufi not to taste either the world or the hereafter, and not to cross the path of lust. We can say that Sufism is a philosophical teaching about the spirituality, spirit, needs and attitude of those who consider it their main duty and goal to educate people with good manners, pure heart and soul, and high knowledge, i.e. perfect people.

Keywords: Tariqat, Sufism, Master, Enlightenment, Man, Truth, Qur'an, Ethics, School, Allah, Sufism

<https://doi.org/10.47390/1342V3I2Y2023N15>

IX asr davomida Tasavvuf nazariyasi va amaliyoti ustida faol ish olib borildi. Bir qancha sufiylik maktablari paydo bo'ldi, ular orasida Basra maktabidan tashqari Bag'dod va Xuroson maktablari ham birmuncha ta'sirga ega edi. Ularning vakillari inson va uning Xudoga munosabati qanday bo'lishi kerakligiga haqidagi ta'limotni yaratdilar. Ruhiiy kamolotga erishish yo'llarini ko'rsatib berdilar.

Tasavvuf insonning ma'naviy kamolotga erishish yo'lidir. Bu yo'l to'rt qismga ajraladi:

1. Shariat (ma'naviy komillikning ilk bosqichi)

2. Tariqat (yo'l, tasavvufning amaliy qismi). U albatta ustoz (pir, murshid) bilan egallanadi.

3. Ma'rifat (bilmoq, bu bosqichga erishgan zohid dunyoning hamma jismida, har bir voqea-hodisada Olloh irodasini, uning sifatlarini ko'ra oladi. Ammo bu hali o'zlashtirishning aql bilan bog'langan bosqichi).

4. Haqiqat (tasavvufning eng yuqori – oliy bosqichi).

Tasavvufiy asarlarda bu atamalar haqida ko'p fikr-u mulohazalar bildirilgan. Ularda shariat asos va birlamchi ekani, tariqat, ma'rifat va haqiqatlarning bir-biriga bog'liq bo'lgani qayd etilgan. Shariat yo'lida mukammal bo'lmagan kishiga tariqat, ma'rifat va haqiqat martabalari nasib etmaydi. Bejiz emaski, oriflar: "Shariat bir daraxtdur, tariqat-uning shoxlari, ma'rifat-yaproqlari, haqiqat mevalari. Daraxt bo'lmasa navda ham, yaproq ham, meva ham bo'lmaydi", deya ta'lim berganlar"[6: 254-255-b.].

1-bosqich - shariat. Bunga ko'ra, Tasavvuf ahli avvalo shariatning barcha talablariga bo'ysunishi kerak. Shariat ma'naviy komillikning ilk bosqichi hisoblanadi. Unda asosiy islomiy talab va qoidalar o'rganilgan. Qur'on va hadislardagi axloqiy-falsafiy, ilohiy ko'rsatmalarning mohiyati o'zlashtirilgan. Oddiy so'fiy zohid shu bosqichdan yuqoriga ko'tarila olmagan.

Shundan keyin 2-bosqich - tariqatga ko'tarilish mumkin. Bunda muridlar o'z pirlari - murshidlarga itoat etishi, o'z shaxsiy istaklaridan voz kechishi shart. "Tariqat" so'zining ma'nosi yo'l demakdir. Bu yo'lda inson, ya'ni tasavvuf yo'lga kirgan kishi ruhiy-axloqiy kamolot manzillariga yetishni maqsad qilib oladi. Odatda, tariqat tasavvufning amaliy qismi hisoblanadi. Bu bosqichda shu yo'lga kirgan shaxs (u "solik" deb ataladi) ning vazifalari, uning ustoz-pirga ergashish qoidalari va bir qadar axloq-odob meyorlari haqida ma'lumotlar olinadi. Tariqat, albatta, ustoz (pir, murshid) bilan birga egallanadigan bosqichdir. Bunda solik o'z ixtiyori, irodasini pir qo'lga beradi. Tariqatning irodat deyilishiga sabab ham shundadir. Tariqat va uning maqomatlari ma'lumotlarga qaraganda, birinchi marta Zunnun Misriy tomonidan bayon etilgan ekan [2: 23-b.].

Bu bosqichdan o'tganlar yuqoriroq, 3-bosqich – ma'rifatga ko'tariladilar, bunda koinotning birligi Xudoda mujassam bo'lishi, yaxshilik va yomonlikning nisbiyligi aql bilan emas, qalb bilan anglab yetiladi. "Ma'rifat" arabcha "arafa" so'zidan olingan, uning ma'nosi anglab yetmoqdir. Tasavvufda ma'rifat bosqichi qanday o'rinni egallashi, qanday ma'noni anglatishi haqida mashhur so'fiy Sari Saqatiy (vafoti 251 h.y. 865-m.y.) shunday deydi:

Tasavvuf uch ma'noni o'z ichiga olgan atamadir:

1) Ma'rifat nurni va ruhni so'ndirmaydi.

2) Botin ilmiga oid biror so'zni kitob (ya'ni Qur'on) va sunnatga qarshi ishlatmaydi.

3) Karomatlarni, sirlarni, Olloh bilan o'zining orasidagi xos sirlarni elga bildirmaydi [3:

17-b.]

Tasvvuf nazariyotchilaridan biri Abdurazzoq Koshoniy (1329 y.) ma'rifatga quyidagicha ta'rif bergan: Ma'rifat muxtasar ilmlarni tafsilotlar suratida tanimoqdir, ilohiy ma'rifat, ilohiy zot va sifatlarni ahvol va xodisalar tafsili va nuzul bo'lgan asarlar suratida tanish demak [4: 36-b.]. Demak, moddiy dunyodagi jamiki ilm, insonlarning to'plagan hikmat-donishlari hali ochilmagan barcha siru asrorlar Ollohga tegishli, Olloh hikmatlarining jamuljamligi, bizning bilimlar esa, uning tafsiri, sharhi. Shunday ekan, Ollohni bilish uchun biz uning sifatlarini bilishdan zotini bilishga tomon borishimiz kerak bo'ladi.

Bunda darveshlik darajasiga yetish, barcha azob-uqubatlarga toqat etish, pok xislatlarni izlash, Ollohni tanish, shariat va tariqatning barcha shartlariga amal qilish, bu dunyodan yuz o'girish, oxiratni afzal bilish, haqiqat sirlaridan ogoh bo'la borish ko'zga tashlanadi. Bu bosqichga erishgan solik dunyoning hamma jismida, har bir voqea-hodisada Olloh irodasini, uning sifatlarini ko'ra oladi. Ammo bu hali o'zlashtirishning aql bilan bog'langan bosqichi hisoblanadi.

Ilohiy xislatlarni anglashda yolg'iz aqlning kuchi ojizlik qiladi. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida dastlab Kuntug'di va Oyto'ldi -ikki donishmand dunyo hodisalari haqida suhbatlashadi. Oyto'ldi vafotidan so'ng uning o'g'li O'gdulmish ayni jumboqlar ustida bosh qotiradi. Uning aql timsoli ekanligini nazarga olaylik. Adib shu uch obraz bilan kifoyalanmaydi. Balki, Zohid O'zg'urmish obrazini ham kiritadi. Demak, shu asar qahramonlarining tanlanishidayoq tasavvufning boshlang'ich yo'lga ishora bor. Tasavvuf ta'limotida esa ma'rifat tushunchasi, asosan ikki qismga bo'linadi. Ular ayni paytda birlashib, "ma'rifat" tushunchasini hosil qiladi: 1. "Ma'rifatun-nafs", "Ma'rifatulloh".

Qachonki, "Ma'rifatun-nafs" hosil bo'lsa, "Ma'rifatulloh" hosil bo'ladi. "Ma'rifatulloh"ni anglagan zotlar esa Allohni tanigan hosoblanadilar. Tasavvufda tafakkurning eng muhtasham, eng zavqli va hosildor maydoni ma'rifatdir. Ahmad Yassaviy ta'kidlaganidek: Ma'rifatni minbariga minmaguncha, Shariatning ishlarini bilsa bo'lmas [5: 33-34-b.].

Ma'rifatni minbarini egallash oson ish emas. Aks holda Xoja Bahouddin Naqshband hazratlari, "Tavhid siriga yetsa bo'lur, ammo ma'rifat siriga yetish dushvordir"- demagan bo'lardi. Haqiqatda ham tavhid ma'rifatning yuqori, ammo bitta tarmog'idir. Ma'rifat Haqni tanishga g'ayrat qilishdir. Abu Bakr Kalobodiy fikricha "ma'rifat - bu kashf qilish ilmlarining ketma-ketligi boyicha, zikrlarning vujudiga rioya qilgan holda, fikr mehmonlariga sirlarni hozir qilishdir [1:112-b.], deydi. Ya'ni Allohning ulug'ligi sirini mushohada qilishdir.

Hoja Bektoshi Valiyning obrazli ifodasi boyicha "Ma'rifat shunday bir daraxtdurki, uning boshi-tavhid, tanasi-iymon, yaproqlari-islom, tubi-yaqinlik, ildizi-tavakkul, butoqlari - nahiy munkar, suvi-xavf va rajo, mevasi - ilm, tuprog'i - komil insonning ko'nglidir. Boshi arshdan ham baland bu daraxtning besh navdasidan biri shavq, ikkinchisi-muhabbat, uchunchisi inoyat, to'rtinchisi: irodat, beshinchisi esa qurbiyatdir". Demak, ma'rifat sohibi bo'lish ana shuncha haqiqat va fazilatlarining sohibi bo'lish, ma'rifat siriga yetish uchun ana shuncha haqiqat va xususiyatlarning asroridan ogoh bo'lish lozim ekan. Ma'rifat inson ongi yoki ko'ngliga tashqaridan olib kiriladigan, ya'ni zohiriy bir ne'mat yoki qudrat emas, balki insonning ilohiy mavjudligidan yuzaga keladigan fikriy va ruhiy qudratdir. Ma'rifat eng avvalo, qalb mushohadasi va o'zni anglash degani. Ma'rifat Allohning bandasiga qilgan ehsoni. Faqrlik ila botinni poklash, jon-u ko'ngil bilan Haqqa oshiq bo'lish. Haqni tanigan bir orif holiga kelish. Tasavvuf ta'limoti, ma'lum bir ma'noda, nubuvvat ta'limoti va ma'rifatga sodiqlikdir.

4-bosqich haqiqat hisoblanib, zohid “shaxs sifatida tugab”, “haqiqat”ga, haqqa yetishadi, unga singib ketib abadiylikka erishadi. Bunga sufiylar maxsus ruhiy va jismoniy harakatlar – sig‘inish va ibodatlar orqali intiladilar. Haqiqat tasavvufning eng yuqori oliy bosqichidir. Unda ezgulik va yomonlikning mohiyatini to‘la anglab yetish, har qanday ko‘ngil istaklarini pinhon tutishning uddasidan chiqish hamda shariat, tariqat, ma‘rifat talablarini to‘liq bajarish talab qilinadi.

Shayx Ahmad Yassaviy: “Haqiqat ko‘ngil (sir) bilan amal qilishdir”, dedilar. Demak, haqiqatga ochilgan birinchi va asosiy eshik shariatdir. Uning ahkomlarini mukammal bajarishga harakat qilish lozim. Tariqat – haqiqat yo‘lining ikkinchi eshigidir. Haqiqat hududsiz bir daryodir. Bu daryoda shariat kemasi bilan sayr etiladi. Faqat haqiqat maqomiga yetishish uchun kemadan chiqib dengizga g‘arq bo‘lish kerak. Shariat haqiqatning zohiri bo‘lsa, haqiqat shariatning botinidir. Haqiqat bir sirdir. Bu maqomga haqiqiy oshiq qullar erishadi. Bu maqomda ikkilik yo‘q. Unda qahr ham, lutf ham barobar. Bu maqom bir shahardir. Uning sultoni Haqdir. Bu maqomga yetti nafs martabalaridan oshgan, qalbini salim holatiga keltirgan, hayotini taqvo asosiga qurgan, sirrini oshkor etmagan, “karramno” tojini kiygan insonlargina noil bo‘ladi. Haqiqatning samarasi jannat va jamolullohdur.

Ushbu to‘rtta bosqich “Maqolot”[7: 22-b.] asarida Qur‘oni karim va hadisi shariflar bilan batafsil bayon qilib berilgan. Tasavvuf, asosan ma‘naviy jarayondir. Unda inson qalbini boyitadigan omillarga chorlov nihoyatda kuchli. Sufiylar haqqa yetishish mumkinligi haqidagi fikrlari, shariat tomonidan buyurilgan amallarni bajarishdan bosh tortishlari tufayli goh-gohida ma‘murlar ta‘qibiga ham uchrab turadilar (at-Tustariy, Hakim at-Termiziy, an-Nuriy). Mashhur mutasavvif Husayn Mansur Halloj “Anal haq” (“men al-Haqman”) degani uchun Bag‘dodda xalifa tomonidan dorga osildi (921). O‘z yurti Tabaristonda katta obro‘ qozongan Abu Yazid Bistomiy ham shakkoklikda ayblangan edi. Bu talablarni bajarish borasida inson shariat qonunlarini qattiq tutib, unga umrining oxirigacha amal qilishi, ongi va ruxiy xislatlari asosida ma‘rifatga erishishi, yuksak ahloq va odobga muyassar bo‘lmog‘i va nihoyat barcha orttirgan xislatlarini, fazilat hamda insoniy sifatlarini amalda qo‘llab, insonning komillik darajasiga ko‘tarilishga, o‘z-o‘zini anglab yetishga erishadi.

Xulosa o‘rnida ta‘kidlash joizki yuqoridagi fikrlardan shuni xulosa qilish mumkinki, tasavvuf inson ongini quruq, ma‘nosiz g‘oyalar bilan band qilish emas, u dunyoqarashni tubdan o‘zgartirishga, tafakkurni rivojlantirishga intilishdir. Birinchi prezidentimiz aytganlaridek, “Insonga xos orzu intilishlarni ro‘yobga chiqarish, uning ongli hayot kechirishi uchun zarur bo‘lgan moddiy va ma‘naviy olamni bamisoli parvoz qilayotgan qushning ikki qanotiga qiyoslasak, o‘ylaymanki, o‘rinli bo‘ladi”. Haqiqatdan ham mana shu uyg‘unlik insonni, u yashab turgan zaminni ulug‘laydi, yuksaltiradi. Sufiylar boshqa kishilardan pok va g‘aribona xayot kechirishi, doimiy toat-ibodatda bo‘lishi va faqat ilohiy ruxga qo‘shilishni maqsad qilib qoyishi bilan ajralib turganlar. Ular uchun yagona istak Allohning diydoriga yetishishdir. Dunyoviy hamma narsadan voz kechish, oxir-oqibatda o‘zlikdan kechish-sufiylik ta‘limotining mohiyati sanaladi. Buyuk sufiy Boyazid Bistomiy aytadilarki: O‘zingdan o‘tding, Allohga yetding. Xoja Baxouddin Naqshband aytadilarki: Bizning hech narsamiz yo‘q, lekin hech narsadan kamimiz ham yo‘q. O‘sha “hech” narsa ketidan yugurib g‘am tashvishda ham emasmiz. Egnimizda janda, orqamizda go‘riston, agar o‘lsak hech bir motam kerak emas.

Sufiylik – tasavvuf avvalo kishining ko‘ngliga, qalbiga tayanadi. Ko‘ngilni, qalbni tarbiyalashga, pokizalashga intiladi. Chunki Alloh faqat kishining pokiza qalbidagina jilva qiladi.

Sufiylik ta'limotida insondagi jamiki xudbinlik, illat, razolat, boylikka xirs qoyish jism extiyoji va nafs ta'masidan kelib chiqadi, deb qaraladi.

Sufizm (tasavvuf) aslida komil inson va inson kamoloti to'g'risidagi ta'limot desa bo'ladi. Komil inson bo'lish uchun esa avvalo jism va nafs ehtiyoji va ta'masini yengish kerak. Dunyoga, boylikka mehr qoyish insonni nafsga qul qilib qo'yadi. Sufiylik yo'lini tutgan kishi nafsni rad etadi. Nafs barcha xudbinlik va razolat, falokat va ma'naviy halokatning sababchisi. Nafs insonni tubanlik botqog'iga botiruvchidir. Ana shu falokat va illatlardan forig' bo'lishning birdan-bir to'g'ri yo'li nafs extiyojini yengish, bosib o'tishdir. Buning uchun dunyo muhabbatidan voz kechish va Alloh muhabbatiga ko'ngil bog'lash darkor. Sufiylik buni insonning o'zligini anglash yo'li deb qaraydi. Hoja Baxouddin ta'biri bilan aytganda: O'z nafsining yomonligini tanish o'zligini tanishdir. Tasavvuf ahli uchun asosiy masala qalbni poklash, uni xudbinlik zangidan tozalash bo'lgan. Ular bu ishni nafsni poklashdan boshlaganlar. Buning uchun nafsni poklash yo'llarini ishlab chiqqanlar. Nafsni va shu orqali ko'ngilni poklash esa riyozat chekish orqaligina bo'ladi. Riyozat chekish shunchaki, sabr-toqatli bo'lish, qiyinchiliklarga bardosh berish emas. Balki, Haq yo'lida ongli ravishda inson o'z oldiga ulug' bir maqsadni belgilab, unga yetishish uchun ixtiyoriy ravishda barcha qiyinchiliklarni zimmasiga olib, to'siqlarni yengib o'tib, maqsad sari olg'a intilish riyozat bo'ladi. Tasavvuf tariqatlari riyozat chekish orqali inson nafs va ko'ngilni poklash yo'li bo'lib, uni temirchining olovli kurashiga qiyos etish mumkin. Unda inson ko'ngli avval mumdek yumshab shakl oladi, so'ng chiniqtiriladi va sayqal beriladi. Oxirida ko'ngil po'lat kuzgu singari sayqal topadiki, o'zida ilohiy nurni akslantirib, oy singari nurlanib, o'zi ham atrofga ziyo tarata boshlaydi. Ana shunday ko'ngil egasi komil insondir. Bunday inson o'zidan atrofga ziyo taratadi, o'zga insonlar ruhini xam ma'rifatli etadi, ko'ngillarni nurlantiradi. Buyuk sufiylar, tasavvuf tariqatlarining yo'l boshchilari ana shunday komil inson bo'lganlar. Ular riyozat chekish orqaligina u dunyo va bu dunyo saodatiga erishganlar.

Tasavvuf shayxlari va ularning shogirdlari sufiylik yo'lini tutgan kishilarni na dunyodan, na oxiratdan ta'ma qilmaslikka, nafs ko'chasidan o'tmaslikka undaganlar. Sufiylik odob – axloqli, qalbi va ruhi pok, bilimi yuqori insonlarni-ya'niki komil insonlarni tarbiyalab kamolga yetkazishni o'zlarining asosiy burchi va maqsadi deb bilganlar. Boshqa so'z bilan aytganda, insonning ruhiy-ma'naviy kamoloti tasavvufning asosiy maqsadi bo'lib, bu maqsad yo'lida har bir ulug' shayx o'z tartib qoidalarini ishlab chiqqan va shu asosda turli tariqat suluklari shakllangan. Yuqoridagilarni umumlashtirib "tasavvuf" bu ilohiyat olami, inson ma'naviyati, ruhiyati, ehtiyojlari va uning Xudoga munosabati haqidagi falsafiy ta'limot [8: 35-b.] – deyishimiz mumkin.

Sodda qilib aytganda, tasavvuf inson qalbiga sayqal berish ilmidir. Xalqimiz, ayniqsa yosh avlod bu ilmdan 70 yil davomida bexabar qoldi. Mustaqillik tufayli boshka ma'naviy qadriyatlarimiz singari tasavvufiy qadriyatlarimiz qayta tiklandi, ular har jihatdan o'rganila boshlandi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Abu Bakr Kalobodiy. At-Ta'arruf. Tarj. Otaqul Mavlonqul o'g'li va Mavluda Otaqul qizi. Toshkent.
2. Najmiddin Komilov. Tasavvuf. - T.: Movarounnahr, 2009.
3. Usmon Turar. Tasavvuf tarixi. - T.: Istiqlol, 1999.

4. Komilov N. Tasavvuf. Birinchi kitob. - T.: Yozuvchi.1996.
  5. Ibrohim Haqqul. Taqdir va tafakkur. - T.: Sharq, 2007.
  6. Shayx Najmiddin Kubro. Tasavvufiy hayot. Toshkent. 2004 yil.
  7. Hoja Bektoshi Valiy. Maqolot. - Toshkent, 2000.
- Q. Bo'ronov Xalqimiz ma'naviyati va ma'rifatining teran ildizlari.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 2 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).